

BİR KAMUOYU OLUŞTURMA VE SİYASET YAPMA ARACI OLARAK TÜRK SİYASİ HAYATINDA AÇIK MEKTUPLAR (1938-1950)

OPEN LETTERS AS A TOOL OF CREATING PUBLIC
OPINION AND DOING POLITICS IN TURKISH POLITICAL
LIFE (1938-1950)

Serdar SARISIR*

Cafer GÜLER**

Makale Bilgisi	Article Info
Başvuru: 19 Haziran 2018	Received: June 19, 2018
Kabul: 8 Temmuz 2018	Accepted: July 8, 2018

Özet

Açık mektup geleneği, yakın tarihimizde Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden bir siyaset yapma ve kamuoyu oluşturma aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Açık mektuplar, Yeni Osmanlıların ortaya çıktığı 1860'lı yıllarda başlamış; zaman içinde yoğunluğunu ve önemini kaybetmişse de günümüze kadar devam etmiştir.

Özellikle açık mektupların yoğunlaştığı yıllar, II. Meşrutiyet'ten başlayarak 1965 yılına kadar geçen süreyi kapsar. Açık mektupları konu edinen çalışmamız, iki bölüm halinde planlanmıştır. Birinci kısım, 1938-1950 yılları arasında yazılan açık mektupları, yazının ikinci kısmı ise, Demokrat Parti Dönemi'ni yani 1950 -1960 yılları arasındaki açık mektupları kapsayacaktır.

Açık mektuplar, ilk bakışta bireysel olarak bir siyaset yapma yöntemi olarak değerlendirilebileceği gibi diğer taraftan da bir konuda kamuoyu oluşturma amacını taşıdığı söylenebilir. Açık mektuplar genelde dönemin iktidar partisinin liderlerini ve partinin icraatlarını hedef almaktadır. Bundan dolayı açık mektuplarda muhalif bir anlayış, eleştirel bir yaklaşım ve siyasi polemikler göze çarpmaktadır. Ancak sayısı az da olsa bazı açık mektuplarda, muhalefet partileri, liderleri ve bu partilerin siyasi çizgileri, iktidar yanlısı kişiler tarafından eleştirilmişlerdir.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, DTCF. Tarih Bölümü, ssarisir@ankara.edu.tr

** Araştırma Görevlisi Doktor, Ankara Üniversitesi, DTCF. Tarih Bölümü, caferguler@yahoo.com

Yukarıda özetlenmeye çalışılan, yakın tarihimizde ister bir siyaset yapma aracı olarak, isterse bir kaynak grubu olarak kullanılan açık mektupların ilgili dönemlere dair çalışmalarda yeterince kullanıldığı söylenemez. Bundan dolayı bu çalışma, hem bir kaynak grubunun önemini farkındalığının ortaya çıkarılması, hem de siyaset yapma aracı olarak açık mektupların irdelenmesinde bir başlangıç olarak değerlendirilmekte ve bu anlamda çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Siyasi Hayatı, Milli Şef Dönemi, Çok Partili Sisteme Geçiş Süreci, Açık Mektuplar.*

Abstract

Open letter tradition, which has been inherited from Ottoman Empire to the Republic of Turkey, emerges as a tool of doing politics and creating public opinion in our recent history. Open letters began in the 1860's when the Young Ottomans emerged; although they lost their intensity and importance over time, they continued until today.

Especially the years, that open letters intensify, covers the period from Second Constitution to 1965. Our study on open letters is planned in two parts. The first part will cover the open letters from 1938 to 1950 and the second part will cover the open letters in the Democratic Party era, which is from 1950 to 1960.

Open letters can be considered as a method of making an individual politics at first sight. However it can also be said that they have the aim of creating public opinion in a specific subject. The interlocutors of these open letters are usually the leaders of the ruling party at the time and their practices. Therefore, in open letters, an oppositional understanding, a critical approach and political polemics are striking. However, in some open letters, which are less in number, opposition parties, their leaders and the political lines of these parties have been criticized by pro-government people.

It can be said that these open letters, which are used either as a means of making politics or as a resource group, have not been used sufficiently in the historical studies regarding the relevant periods. Therefore, this study is regarded as a beginning of both revealing the awareness of a resource group and explaining open letters as a means of making politics. At the same time, this also constitutes the main purpose of this study.

Keywords: *Turkish Political Life, National Chief Period, Transition to the Multi-Party System, Open Letters.*

Giriş

Türk siyasi hayatının Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden önemli geleneklerinden biri de, bir siyasi tavrın ve düşüncenin anlatım aracı olarak kullanıldığı “açık mektup” olgusudur. İlk açık mektup

örneklerine 1860'ların ortalarında rastlanılmaktadır. Bunların ilk akla geleni ise, Yeni Osmanlılar Hareketi'nin ortaya çıktığı esnada, Sultan Abdülaziz'e hitaben Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın 1867'de Paris'te *Liberte* gazetesinde yayınlanan açık mektubudur¹.

II. Meşrutiyet Dönemi, açık mektup örneklerinin sayıca artışı ve yoğunluk kazandığı yıllar olmuştur. Bu gelişmede basın ve yayın özgürlüğünün nisbeten etkili olduğu düşünülebilir. II. Meşrutiyet Dönemi'nin, en bilinen açık mektup örnekleri ise, Prens Sabahattin Bey'e ait olan açık mektuplardır. Prens Sabahattin'in açık mektuplarının özellikle en ünlüleri bir seri teşkil eden, "*İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Açık Mektup*" başlıklı broşürleridir².

Milli Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da açık mektup örneklerine rastlanılmakla birlikte, Cumhuriyet Dönemi'ne intikal eden açık mektup geleneğinin özellikle 1960'ların ortalarına kadar yoğun bir şekilde varlığını koruduğu söylenebilir. Bu yoğunluk özellikle, Tek Parti Dönemi'nin son evresi olan Milli Şef Dönemi'nden (1938-1945), 27 Mayıs 1960 tarihine kadar uzanan yıllar için söz konusudur.

Milli Şef Dönemi'nin en fazla akıllarda kalan açık mektubu şüphesiz Nihal Atsız'ın, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na hitaben kaleme aldığı ve sahibi olduğu *Orhun*'da ardışık olarak yayınlanan iki açık mektuptur³. Öyle ki, Cumhuriyet Dönemi'nde açık mektup denilince, ilk akla gelen Nihal Atsız'ın bu metinleridir.

Diğer taraftan 1938'den, 1960 yılına kadar, bir katalog taraması yapıldığında, çok sayıda açık mektup örnekleri ile karşılaşılacaktır. Sadece İsmet İnönü hakkında 1945-1960 yılları arasında yazılmış açık mektupların sayısı bile bir hayli yekûn tutmaktadır⁴.

¹ Bu mektubun Yeni Osmanlılar Hareketi içindeki yeri, önemi, tarihi anlamı ve hakkındaki farklı değerlendirmeler için **bkz.** Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 249, 280-281, 303; Mektup, Fransızca'dan Türkçe'ye çevrilerek, çoğaltılmıştır. Mektubun çevri nüshaları için **bkz.** Mustafa Fazıl Paşa, *Bir Eser-i Siyasi*, Değirmenciyan Edeb Matbaası, Dersaadet 1326, s. 1-27; Mustafa Fazıl Paşa, *Paris'ten Bir Mektup*, Artin Asadoryan Matbaası, Dersaadet 1326, s. 1-28.

² Prens Sabahattin Bey'e ait olan bu sekiz açık mektup ve bir zeylden oluşan metinler için **bkz.** Mehmet Ö. Alkan, (Yayına Hazırlayan), *Prens Sabahattin, Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 305-377; özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nin Prens Sabahattin Bey'i de kapsayan siyasi hayatı ve düşünce tarihi için **bkz.** Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2014, s. 485-500; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, IV. Baskı, C. I, II. *Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 43, 53, 56, 176, 180, 181 vd.

³ Hüseyin Nihal Atsız, *Makaleler IV*, Baysan Yayınları, İstanbul 1992, s. 9-29.

⁴ Bu hususta İsmail Arar'ın hazırladığı, İsmet İnönü'ye dair bibliyografya denemesine bakılabilir. **Bkz.** İsmail Arar, "İnönü Bibliyografyası", *Yapıt*, İnönü Öze Sayısı S. 8, (Aralık-Ocak 1984/1985), s. 80 vd.

Söz konusu açık mektuplar, ister siyasi liderlere hitaben kaleme alınıyor olsun, isterse o günlerin Türkiye'sinin sorunlarına ilişkin tespitleri ve çözüm önerilerini içeriyor olsun, hem dönemin tarihi yazılırken önemli bir kaynak grubu olarak ihmal edilmiş⁵ olması nedeniyle hem de siyaset yapmanın bir biçimi olarak incelemeye değer bulunulmasından dolayı, çalışma konusu olarak belirlenmiştir.

1. Şekil Bakımından Açık Mektuplar

Açık Mektuplar, şeklen incelendiğinde, kimi açık mektupların bir kitap hacminde⁶ ya da broşür niteliğinde⁷ kimilerinin ise üç dört sayfalık metinler, olduğu görülür. Diğer taraftan açık mektupların bir kısmının da gazete⁸ ve dergilerde⁹ yayımlandığı bilinmektedir. Açık mektup ibaresi geçmemekle birlikte, “açık dilekçe”¹⁰, “açık konuşma”¹¹, “dileğimiz”¹², “mektup”¹³ ve “mektuplar”¹⁴ örneklerinde olduğu gibi, yazılış amacı aynı olan, ancak farklı adlandırılmalarla da karşılaşılabilmekteyiz.

Açık mektupların bir başka şekli ayırt edici yönü ise, değişik makam ve mevkilere hitaben yazılmış olmalarıdır. Açık mektupların kime yazıldığı,

⁵ Türk Dil Kurumu tarafından çıkarılan, *Türk Dili Dergisi*, Mektup Özel Sayısı (Yıl 24, C. XXX, Sayı 274, 1 Temmuz 1974) hazırlamış olmasına rağmen, açık mektupların siyasi ve kamuoyu oluşturmaya yönelik fonksiyonundan bahseden herhangi bir yazıya yer verilmediği, tümüyle konunun edebi yönün ele alındığı görülmüştür. *Hece Dergisi*'nin, Mektup Özel Sayısı'nda da, konu tamamıyla edebi açıdan ele alınmış, bir edebi tür olarak değerlendirilen açık mektupların edebiyat tarihindeki yeri işlenmiştir. Ancak dergide Yusuf Turan Günaydın'ın, “Mektup Edebiyatı Bibliyografyası” başlıklı yazısında, makaleler üst başlığı altında, gazetelerde yer alan sayısı çok fazla olmayan açık mektuplara yer verildiği, ancak kitap ve broşür niteliğindeki açık mektuplara yer verilmediği görülmüştür. *Bkz.* Yusuf Turan Günaydın, “Mektup Edebiyatı Bibliyografyası”, *Hece Dergisi*, Mektup Özel Sayısı, (Sayı 114-115-116, Haziran Temmuz-Ağustos 2006), s. 526-637.

⁶ Nuri Demirağ, *C.H.P. Genel Başkanı İ. İnönü'ye Açık Mektup*, İktisadi Yürüyüş Matbaası, İstanbul 1949.

⁷ Ahmet Hamdi Başar, *Aziz Milli Şef İnönü'ye Açık Dilekçe*, Gün Basımevi, İstanbul 1946.

⁸ Ardışık iki örnek için *bkz.* Ahmet Emin Yalman, “Sayın Menderes'e Açık Mektup”, *Vatan*, 06.09.1958; Ahmet Emin Yalman, “Sayın Menderes'e 2.ci Açık Mektup”, *Vatan*, 15.09.1958.

⁹ Atsız, *gös. yer.*

¹⁰ Başar, *gös. yer.*

¹¹ Yakup Karagül, *CHP'nin İç Yüzü-Sn. Bay İ. İnönü İle Açık Konuşma*, Akın Matbaası, Ankara 1951.

¹² Nurettin Ünen, *İnönü'den Dileğimiz*, Ekiçigil Matbaası, İstanbul 1952.

¹³ Acar Tuncer, *Küfrü ve Salibi Boğan Vatan Cephesidir. İsmet Paşa'ya Mektup*, Gutenberg Matbaası, İzmir 1959.

¹⁴ Erhan Löker, *Başvekil Sayın Adnan Menderes'e Devletimiz Hukuku Hakkında Mektuplar*, Örnek Matbaası, Ankara 1955.

genellikle doğrudan başlıkta yer almakta¹⁵ ve genel anlamda siyasi liderlere ve kurumlara yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda bazen Cumhurbaşkanı¹⁶, Başbakan¹⁷, Bakan¹⁸, herhangi bir Milletvekiline¹⁹, Milletvekillerine,²⁰ bazen de Gazeteciler²¹, Bürokratlar²² ve her hangi devlet teşkilatı makamına²³ yazılmış oldukları görülür.

Açık Mektupların yazarları değerlendirildiğinde ise, aktif siyasetçiler, siyaseti bırakmış politikacılar olabileceği gibi basın mensupları ya da aydınlar olabildiği de görülmektedir²⁴. Açık mektup metinlerine bakıldığında, dil ve üslup açısından alelade bir metinden öte, hitabeti andıran kısmen kendine özgü bir yapıda olduklarını söylemek yanlış olmayabilir. Örneğin Atsız'ın, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na yazmış olduğu birinci açık mektubunda, “*sizinle konuşmaktan faydalar olabileceğine inanıyor*”, ya da metnin bir başka bölümünde görüleceği üzere, “*..sizinle açık konuşmak ...*” ifadelerini kullanarak, açık mektuplardaki üslup şekli hakkında fikir verecek bir tasarrufta bulunmuştur.

2. İçerik Bakımından Açık Mektuplar

Açık mektupların konuları, en bilinen örnekleri değerlendirildiğinde, ana hatlarıyla iç ve dış politikaya, siyasi mücadelelere, ya da sosyal ve ekonomik sorunlara dair olabilmektedir.

1938-1945 yılları bilindiği üzere Türkiye’de Tek Parti Dönemi’nin son evresini oluşturmakta ve bu evre Milli Şef Dönemi olarak da anılmaktadır.

¹⁵ Metinde, açık mektup başlıkları, imlaları üzerinde her hangi bir müdahale yapılmadan orijinalinde olduğu şekliyle verilmiştir.

¹⁶ Başar, *gös. yer.*

¹⁷ Atsız, *gös. yer.*

¹⁸ Orhan Seyfi Orhon, *Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'e Açık Mektup*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1944.

¹⁹ Bahadır Dülger, *Erzurum Yolunda: Anketi Münasebetiyle Malatya Mebusu Nasuhi Baydar'a Açık Mektup*, Matbaai Ebüzziya, İstanbul 1940.

²⁰ Muzaffer Faik Amaç, *Lâiklik İnkılâbı'nın XXV. Yıldönümü Hakkında Milletvekillerine Açık Mektup*, Gayret Basımevi, Malatya 1954.

²¹ Ahmet Bedevi Kuran, *Hüseyin Cahit Yalçın Beye Açık Mektup*, Türkiye Basımevi, İstanbul 195?

²² Ahmet Arif Meriç, *Varlık Vergisinin Satılmış Kahramanı Faik Ökte'ye Açık Mektup*, Raşit Bütün Matbaası, İstanbul 1951.

²³ M. Raif Ogan, “Açık Mektup Diyanet İşleri Başkanlığı Yüksek Makamına”, *Sebilürreşad*, C. 9, S. 216, (1956), s. 242-244.

²⁴ Kamu oyunda fazlaca bilinmeyen açık mektup sahiplerinin kısa biyografilerine ulaşmak için Osmanlı Nebioğlu, *Türkiye’de Kim Kimdir*, 1961-1962, Nebioğlu Yayınları, İstanbul 1962, Afişin Oktay, *Who's who in Turkey*, Yayınevi ?, Ankara eserleri taranmıştır.

Bu dönem basın üzerinde sıkı bir kontrolün yaşandığı²⁵ aynı zamanda II. Dünya Savaşı yıllarıdır. Dolayısıyla savaşın seyri Türkiye'deki siyasi ve sosyal gelişmeleri de etkilemiştir.

Bu yıllarda özellikle Türkçü akımın, “*Cumhuriyetin ilk yirmi yılı içindeki... esas hamlelerini*” gazete ve dergiler yoluyla yapmış oldukları görülmektedir. Türkçüler, ülke içinde bazı kesimlerle basın üzerinden polemiklere ve mücadeleye girişmiştir. Bu mücadele ve polemikler nihayetinde, 3 Mayıs 1944 Olayları ile doruğa ulaşmıştır²⁶. Dolayısıyla bu dönemin açık mektuplarının önemlileri işte bu mücadeleyle ilgili olanlardır.

3. Açık Mektup Örnekleri

Açık mektuplara dair, temel araştırma metotları çerçevesinde gerçekleştirilen kütüphane taramaları sonucunda, konuya dair tespit edilen olası çalışmalardan ulaşılabilen örnekler, şeklen ve içerik açısından değerlendirilmiş ve konuları mükerrer olanlardan en bilinenleri tercih edilmek suretiyle elimine edilmiş, en iyi örneklerle seçilerek, kronolojik olarak tasnif edilmiştir.

3.1. Erzurum Yolunda: Anketi Münasebetiyle Malatya Mebusu Nasuhi Baydar’a Açık Mektup

Malatya Milletvekili Nasuhi Baydar, İsmet İnönü ile birlikte 1939 yılında Erzurum’a bir seyahat gerçekleştirmiştir. Bu seyahat esnasında Erzurum’da gördüğü, modern kamu binalarının yapılması gibi, imar faaliyetleri çerçevesinde yapılanları, CHP’nin yayın organı *Ulus*’ta öven bir yazı kaleme almıştır. Ancak Erzurum’da mahalli bir basın mensubu olan Bahadır Dülger yazmış olduğu açık mektupla, başta Umumi Müfettişlik binası olmak üzere, devlet hazinesinden -bir otel binası gibi- inşa edilen büyük masraflara mal olan yapıların Erzurum’un ve bölgenin öncelikli ihtiyaçlarından olmadığını ifade etmiştir.

Açık mektubunda, “... tasavvur ettiğiniz gibi bir Erzurumlunun yaşama seviyesini yükseltmek bakımından bir rolü yoktur”. diyen Dülger, ayrıca Nasuhi Baydar’dan farklı olarak, Erzurum’a sineme ve tiyatrodan ziyade

²⁵ Murat Güvenir, *Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirilmesi*, 2. Dünya Savaşı’nda Türk Basını, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul 1991, s. 81-117.

²⁶ Jacob Landau, *Pantürkizm*, Sarmal Yayınları, İstanbul 1999, s. 127-142; Günay Göksu Özdoğan, *Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkçülük 1931-1946*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 89-124, 179-228.

kütüphanenin gerekli olduğunu ifade etmektedir²⁷. Tek Parti Dönemi'nde, bir yerleşim yerine yapılan imar amaçlı kamu harcamalarının yerindeliği ve uygunluğunun eleştirildiği bir metindir. Tek Parti zamanında Erzurum'un gelişmesi incelenirken söz konusu açık mektubun önemli bir veri sağlayacağı da bu durumda kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

3.2. Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup

Hüseyin Nihal Atsız²⁸ mektubunda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun TBMM'de 5 Ağustos 1942 tarihinde yaptığı konuşmasında ifade ettiği,

“Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve laakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir”.

Sözlerini hatırlatarak kendisine Türkçü olduğu için mektup yazmakta fayda gördüğünü, yoksa yazmayacağını ifade ederek başladığı birinci mektubunda, ülkedeki komünist faaliyetleri örnekler vererek anlatmakta ve altı okta yer alan milliyetçilik umdesini hatırlatarak gelişmelerin *“kanunlarımızın milliyetçiliği ile sizin Türkçülüğünüzle bağdaşması kabil olmayan olaylar”* olarak nitelemektedir²⁹.

3.3. Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup

Atsız ikinci açık mektubunda, Başbakana anayasaya göre komünizmin yasak olduğunu hatırlatmakta, *“maarif sahasına girmiş olan komünistlerden bahse”* derek, Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav, Sadrettin Celal, Ahmet Cevat ve Doğan Aksoy'un faaliyetlerin atlatmakta ve ondan *“komünizmin ezilmesini”, “Türk maarifini öğretmen olsun, öğrenci olsun, bütün komünistlerden temizle”* nmesini istemektedir³⁰.

²⁷ Dülger, *a.g.e.*, s. 3-8; Bahadır Dülger (1911-1968), bu açık mektubu yazdığı günlerde Erzurum'da çıkan Doğu Gazetesi'nde çalışmaktaydı. Dülger, sonraki yıllarda siyasete atılmış ve 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti Milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur. Dülger, hakkında daha geniş bilgi için *bkz.* Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, IX. Dönem 1950-1954, C. VII, TBMM. Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 362-364.

²⁸ Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975), hakkında çıkan en son ve kapsamlı biyografi için *bkz.* Ahmet Bican Ercilasun, *Atsız Türkçülüğün Mistik Önderi*, Panama Yayınları, Ankara 2018.

²⁹ Atsız, *a.g.e.*, s. 9-16.

³⁰ Atsız, *a.g.e.*, s.17-29.

Atsız'ın, dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na hitaben kaleme aldığı ve sahibi olduğu *Orhun Dergisi*'nde ardışık olarak yayınlanan metni, sadece ilgili dönemin değil, yakın tarihimizin en bilinen açık mektuplarından biri olup, siyasi sonuçları bakımından gündemde hayli yer edinmiş ve kamuoyunu meşgul etmiştir ve edelmiştir. Mektubun yayınlanmasından sonra, mektupta söz edilenlerden Sabahattin Ali'nin, Atsız'a dava açması ile 1944 Olayları başlayacaktır. Önce 3 Mayıs 1944'teki Ankara Olayları sonra İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1944 konuşmasıyla Türkçülere yönelik tutuklamalar başlamıştır³¹.

3.4. Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'e Açık Mektup

Orhan Seyfi Orhon'un³², kaleme aldığı metin, kişisel bir mağduriyetin telafi edilmesi yönünde olsa da, dönemin Türkçü dergilerinden birini çıkarmış olan açık mektup sahibinin, 1944 Türkçülük Olayları'na ve gelişmelerine bakış açısını yansıtmaya bakımdan oldukça dikkate değerdir. Orhon, mektubunda *Çınaraltı Dergisi*'ndeki yazılarının sadece Türkiye'de değil, dünyanın herhangi bir ülkesinde dahi suç unsuru teşkil etmeyeceğini, mektubunda aynen yer verdiği yazının içeriğinin ne rejim ne de devletin yüksek menfaatlerine aykırı olmadığını söylemektedir. Aleyhinde bir şikâyet ve müfettiş raporu olmamasına rağmen, Bakanlık emrine alınmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Orhon yazısında, kendisine isnat edilenleri kabul etmediğini ve ırkçı olmadığını ortaya koymak için *Çınaraltı Dergisi*'nin 6 Mart 1943 tarihli sayısında kullanmış olduğu başlığı, "*Hayır, ırkçı değilim! Olmadım ve Olmam da!*" delil olarak göstermekte ve yazılarından verdiği diğer örneklerle fikirlerinin ortaya koymaktadır³³.

3.5. Tarih Kurumuna Açık Mektup

İsmail Hami Danişmend'in³⁴ açık mektubu doğrudan muhatabı sayılması gereken Mükrimin Halil Yınanç'a değil de, Yınanç'ın mensubu bulunduğu

³¹ Atsız'ın Ankara'da yargılanması ile başlayan ve yakın tarihimizde 1944 Türkçülük Olayları olarak geçen gelişmeler hakkında **bkz.** Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, (1938-1945), Yurt Yayınları, Ankara 1986, s. 297-302.

³² Hakkında geniş bilgi için **bkz.** Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi*, VIII. Dönem, 1946-1950, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s. 1120-1121.

³³ Orhon, *a.g.e.*, s. 3-16; Orhon, İstanbul Erkek Lisesi ile İtalyan Lisesi'nde Edebiyat öğretmeni iken Bakanlık emrine alınmıştır. **Bkz.** *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, C. 7, s. 130.

³⁴ İsmail Hami Danişmend (1889-967) biyografisi hakkında **bkz.** *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 264.

Türk Tarih Kurumu'na hitaben yazılmıştır. Açık mektubun basıldığı tarih olan 1945 yılının aynı günlerinde, Sovyetler Birliği'ndeki Gürcü kökenli Profesörler, bazı doğu vilayetlerimize yönelik hak idealarını ortaya atmışlardır. Bundan dolayı açık mektubun üst başlığındaki "*Türk Kahramanlarına Ermenilik İsnadı Münasebetiyle*" ibaresi dikkat çekicidir.

Danişmend, bu mektubunda Mükrimin Halil Yınanç'ın, 1944 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi Yayını olarak basılan "*Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*" adlı kitabında Danişmendli Beyliği'nin kurucusu Danişmend Gazi'nin soyu hakkındaki iddialarına ve kanıtlarına bir cevap olarak bu broşürü kaleme almıştır³⁵.

1945-1950 yıllarının siyasi hayatımızdaki temel özelliği, çok partili sisteme geçişin yaşandığı yıllar olmasıdır³⁶. Başta basın özgürlüğü olmak üzere, siyasi özgürlükler, dönem içerisinde giderek genişleyecektir. Bu doğrultuda söz konusu dönemin açık mektuplarının konuları daha çok rejimin demokratikleşmesi yönündedir. Bu nedenle ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü muhatap alınacaktır. Diğer yandan ise, dönemin en güçlü muhalefet patisi olan Demokrat Parti içindeki dalgalanmalar da açık mektupların konusu olacaktır.

3.6. Aziz Milli Şef İnönü'ye Açık Dilekçe

Ahmet Hamdi Başar³⁷, açık mektubunda Türkiye'de çok partili sistemin geleceğine dönük tahminleri yaptıktan sonra batı dünyasında demokrasinin hangi şartlar altında ilerlediğini anlatmıştır. Başarın, üstünde ısrarla durduğu bir nokta, Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü'nün tarafsız kalmasının Türkiye'deki demokratik sistemin geleceği açısından önemli olduğudur. Bu nedenle ona göre, İsmet İnönü, CHP Genel Başkanlığı'ndan istifa etmelidir. Başar, bu son önerisi ile aslında 1946-1950 arası muhalefetin ısrarla üzerinde duracağı tarafsız Cumhurbaşkanlığı makamı görüşünün ilk savunucusu olacaktır³⁸.

³⁵ İsmail Hami Danişmend, *Tarih Kurumuna Açık Mektup*, İnanç Yayınları, İstanbul 1945, s. 1-81.

³⁶ Bu konudaki ayrıntılar için **bkz.** Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967, s. 125-202.

³⁷ Ahmet Hamdi Başar (1897-1971), kapsamlı biyografisi için **bkz.** Didem Gürses, *Dönemi ve Görüşleri ile Ahmet Hamdi Başar*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1986; Ülken, *a.g.e.*, s. 703-712.

³⁸ Başar, *a.g.e.*, s. 1-15.

3.7. CHP'nin Değişmez Başkanı'na Açık Mektup

Mehmet Ali Aybar³⁹, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'nde, Devletler Hukuku alanında Doçent iken, sol eğilimleri yüzünden 1945'in son günlerinde görevinden uzaklaştırılmış, 1946 seçimlerinde Demokrat Parti listesinde bağımsız aday olmuş ancak kazanamamıştır.

12 Ağustos 1946 tarihinde İzmir'den, İsmet İnönü'ye hitaben yazdığı açık mektubun ana teması, seçimlerdeki yolsuzluk ve usulsüzlüklerdir. Yazar mektubun sonuç kısmında, zamanına göre cesurca sayılabilecek bir tavır göstererek, İsmet İnönü'ye görevinden çekilmesi imasında bulunmuştur⁴⁰.

3.8. Sayın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Açık Dilekçe

H. Necdet Doğan'ın, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazmış olduğu açık mektubunda,

“Aziz ve muhterem Başbuğ!

İnsanlığın tek kurtuluş yolu, ilim yolu olduğunu anlamak, bilmek zamanı artık gelmiştir!..

Artık her insanın hususiyle her aydının açık ve kesin olarak hakikat ile itikadın, iman ile ilmin ayrı şeyler olduğunu idrak etmesi, bilmesi zamanı gelmiştir!..” demek ve *“ilmin kurtarıcı rolü...”* yani toplum kalkınmasında ve eğitimde vb. alanlarda ilimin esas alınmasının sağlanmasını istemektedir⁴¹.

3.9. Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'e Açık Mektup

Kemal Yalazkan, dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'e hitaben kaleme aldığı açık mektubunun ilginç bir özelliği, o yıllarda Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'inin ortaklaşa çıkardıkları ve sol eğilimli Marko Paşa Dergisi'nin Kültür Serisi başlığı altında çıkardığı bir broşür

³⁹ Mehmet Ali Aybar (1908-1995), hakkında ayrıntı bilgi için **bkz.** Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 13 vd.

⁴⁰ Açık mektubun metni için **bkz.** Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm (Seçmeler 1945-1967)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968, s. 72, 74.

⁴¹ Haluk Necdet Doğan, *Sayın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Açık Dilekçe*, Raşit Bütün Matbaası, İstanbul 1947, s. 3-16.

olmasıdır⁴². Mektup sahibi Malatya Lisesi'nde Felsefe Öğretmeni iken solculuk suçlamasıyla görevinden uzaklaştırılmıştır. Bakan Şemsettin Sırer ile yaptığı görüşmede öğretmenliğe geri dönmesi umutları, ortadan kalktıktan sonra bu broşürü yayınladığı anlaşılmaktadır. Mektupta yazar, Bakana Türkiye'deki sol hareketlerinin ortaya çıkartabileceği zararlar kadar laiklik aleyhindeki faaliyetler konusunda da hassas olması çağrısını yapmaktadır. Ve “Kemalizm”in ilkeleri üzerinde de hassasiyetle durulmasını ve bu ilkelere bağlı kalınması çağrısında bulunmaktadır⁴³.

3.10. Cumhurbaşkanı'na Açık Mektup

Halil Menteşe⁴⁴, CHP ile Demokrat Parti ilişkilerinin çok gerginleştiği 1947 yılının ilkbaharında⁴⁵ dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü bir arabulucu ve hakem rolü ile mevcut siyasi atmosferi yumuşatmaya tecrübeli bir eski siyaset adamı sıfatıyla çağırıyordu. Menteşe'nin açık mektubuyla⁴⁶, yaptığı bu girişim kamuoyunun büyük çoğunluğu tarafından olumlu karşılanmış ancak CHP içerisindeki bazı sertlik yanlıları tarafından eleştirilmiştir. Nihayetinde ise siyasi ortam Halil Menteşe'nin istediği yönde ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ünlü 12 Temmuz Beyannamesi ile yumuşama sürecine girmiştir⁴⁷.

3.11. İç Kapitülasyon Mahkemesi: Mareşal Fevzi Çakmak, General Sadık Aldoğan, Celâl Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Adıvar'a Açık Mektup

Lütfi Evren'in açık mektubunun başlığı bile, oldukça dikkat çekicidir. “İç Kapitülasyon Mahkemesi” yazar bu açık mektubunu, iki muhalefet partisi olan Demokrat Parti ve Millet Partisi'nin, Mareşal Fevzi Çakmak, Sadık Aldoğan, Celal Bayar ve Fuat Köprülü gibi önde gelen simalarına hitaben

⁴² Marko Paşa Dergisi için **bkz.** Levent Cantek, *Marko Paşa Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

⁴³ Kemal Yalazkan, *Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer'e Açık Mektup*, İstanbul Basımevi, İstanbul 1947, s. 5-14.

⁴⁴ Halil Menteşe'nin (1874-1848) ayrıntılı bir biyografisinin yer aldığı ve anılarını içeren çalışma için **bkz.** İsmail Arar (Yayına Hazırlayan), *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 3-94.

⁴⁵ Bu gergin sürecin özlü anlatımı için **bkz.** Cem Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara 1970, s. 23-34.

⁴⁶ 25 Şubat 1947 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan Menteşe'nin açık mektubuna, Arar, *a.g.e.*, s. 87-89'da yer verilmiştir.

⁴⁷ Eroğul, *a.g.e.*, s. 34-38.

kaleme almıştır. Hitap ettiği muhalefet partilerinin, meclise bir önerge vererek Danıştay'a ait ödeneğin kaldırılmasını önermiştir⁴⁸.

3.12. Celal Bayar'a Açık Mektup

Reha Gediz'in açık mektubunun konusu, 1948 yılının ilk günlerinde açığa çıkan ve kısa bir süre sonra Demokrat Parti'nin bölünmesiyle sonuçlanan ve nihayetinde Millet Partisi'nin kurulmasına⁴⁹ varan gelişmelerle ilgilidir. Yazarın metninin içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla Demokrat Parti'den kopacak olan İstanbul İl Başkanı Kenan Öner grubuna yakın olduğu sezilmektedir⁵⁰. Gediz'in mektubu, Demokrat Parti tarihi ve Millet Partisi'nin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan Demokrat Parti içindeki bölünmeyi o günlerin bir Demokrat Parti sempatisini penceresinden nasıl gördüğüne dair önemli ipuçları içermektedir.

3.13. Maliye Bakanına Açık Mektup

Bir matbaa sahibi olan Sinan Omur, açık mektubunda vergi kanunlarındaki bir ibarenin, "*Alat-ı sabite*", yanlış yorumlanarak vergi alınmasında gerekçe oluşturmasına itiraz etmiştir. Yazar bu yöndeki mücadelesini uzun yıllar sürdürmüş, fakat bir sonuç alamamıştır. Nihayetinde çareyi dönemin Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal'a bir açık mektupla duyurmak zorunda kalmıştır. Zaten açık mektubun alt başlığı "*kanunsuz alınan vergiler yüzünden kültür müesseseleri can çekişiyor*" şeklindeki ifadedir⁵¹.

3.14. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'ye Açık Mektup

Nuri Demirağ⁵², Cumhuriyetin ilk yıllarında teşebbüsleriyle ve zenginliğiyle öne çıkmış bir girişimcidir. Demirağ'ın bu açık mektubu, 1949 yılında yazılmıştır. Yani çok partili döneme geçiş yıllarında. Demirağ, mektubunda 1945

⁴⁸ Lütfü Evren, *İç Kapitulasyon Mahkemesi: Mareşal Fevzi Çakmak, General Sadık Aldoğan, Celâl Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Adıvar'a Açık Mektup*, Ar Basımevi, Ankara 1948, s. 3-12.

⁴⁹ Millet Partisi hakkında *bkz.* Tunaya, *a.g.e.*, s.712-733.

⁵⁰ Reha Gediz, *Celal Bayar'a Açık Mektup*, Kayabal Matbaası, Yayınevi? 1948, s. 3-8.

⁵¹ Sinan Omur, *Maliye Bakanına Açık Mektup*, Sinan Matbaası, İstanbul 1949, s. 3-15.

⁵² Nuri Demirağ (1886-1957) hakkında farklı tarihlerde dört ayrı biyografi kaleme alınmıştır. En son çıkan çalışma için *bkz.* Fatih Dervişoğlu, *Türkiye'nin Havacılık Efsanesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

öncesinde, savunma sanayi alanında giriştiği teşebbüsleri dönemin iktidar partisi CHP tarafından kimi zaman nasıl ve ne şekilde engellendiğini örnekleriyle anlatmaktadır. Ve açık mektubunun başında İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olduğu halde, Cumhurbaşkanı unvanını kullanmadığı görülmektedir⁵³.

3.15. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'ye İkinci Açık Mektup

Nuri Demirağ'ın dönemin Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı'na hitaben yazdığı ikinci açık mektubunun konusu ise, bir bayındırlık yatırımı olarak İstanbul'a boğaz köprüsünün inşa edilmesidir. 1950 seçimlerinden iki hafta önce yazılmıştır. Mektupta Demirağ, 1931 yılında Boğaz'a yapılacak köprü hakkında çalışmalarına başlamış ABD'den uzmanlar getirtmiş ve nihayet 1935 yılında bu projeyi Atatürk'e göndermiştir. Yazarın anlatımına göre, Atatürk'ün oluruna rağmen dönemin Başbakanı İsmet İnönü ve Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'nın bu projeye sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır. Mektup işte bu boğaza yapılacak köprünün olumlu sonuçlanmayan hikâyesini anlatmakta ve İsmet İnönü'nün yaklaşımı eleştirilmektedir⁵⁴.

Sonuç

Açık Mektuplar, şekil bakımından incelendiğinde, kimi açık mektupların bir kitap hacminde ya da broşür niteliğinde kimilerinin ise üç dört sahifelik metinler, olduğu görülmüştür. Diğer taraftan açık mektupların bir kısmının da gazete ve dergilerde yayınlandığı tespit edilmiştir.

Açık mektup ibaresi geçmemekle birlikte, “açık dilekçe”, “açık konuşma”, “dileğimiz”, “mektup” ve “mektuplar” örneklerinde olduğu gibi, yazılış amacı aynı olan ancak farklı adlandırılmalarla da karşılaşılmıştır.

Açık mektupların değişik makam ve mevkilerde bulunan siyasi liderlere ve kurumlara hitaben yazıldığı görülmüştür. Bu anlamda, bazen Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakan, herhangi bir Milletvekiline, Milletvekillerine, bazen de Gazeteciler, Bürokratlar ve her hangi devlet teşkilatı makamına yazılmış oldukları tespit edilmiştir. Açık mektupların çoğunlukla muhataplarına doğrudan yazılmış olduğu, ancak bazen Danişmend örneğinde olduğu gibi dolaylı olarak yazıldığı da görülmüştür.

⁵³ Demirağ, a.g.e., s.1-14.

⁵⁴ Demirağ, Nuri, C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'ye İkinci Açık Mektup, Berksoy Matbaası, İstanbul 1950, s. 3-16.

1945'ten sonra dönemin CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'ye hitaben yazılan açık mektupların daha cesur bir şekilde yazılmış oldukları anlaşılmıştır.

Açık Mektupların yazarlarının, aktif siyasetçiler, siyaseti bırakmış politikacılar, basın mensupları ve aydınlardan oluştuğu görülmüştür.

Açık mektup metinlerine bakıldığında ise, dil ve üslup açısından alade bir metinden öte, hitabeti andıran, muhalif bir üslupla, kısmen kendine özgü bir yapıda olduklarını söylemek yanlış olmayabilir.

İncelediğimiz, dönemin açık mektuplarının konularını, ana hatlarıyla iç ve dış politikayı, siyasi mücadeleler ya da sosyal ve ekonomik sorunları bazen de kişisel mağduriyetler, içerdiği anlaşılmıştır.

Açık mektupların ilgili dönem araştırmalarında şimdiye kadar ihmal edildiği anlaşılan bir kaynak grubu olduğu görülmüştür. Yapılan tarama ve değerlendirmeler, onların Türk siyasi hayatının her hangi bir evresinde yapılacak çalışmalarda önemli katkılar sağlayabilecek nitelikler taşıdıkları yargısını güçlendirmiştir.

Bu mektuplar aynı zamanda kendi sınırları içerisinde bir siyaset yapma ve kamuoyu oluşturma aracı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Açık mektupların siyaset yapma aracı olarak en temel özelliği bir konunun kamuoyuna mal edilmesi meselesidir. Böylece kamuoyunun yaptırım gücünün açık mektup yazarının şikâyet, istek vb. taleplerinin gerçekleştirilmesinde fonksiyonel etkisi kullanılmak istenmektedir.

Açık mektuplara konu olan her hangi bir meselenin kamuoyuna mal edilmesi, söz konusu meselenin özelliğine göre değişebilmektedir. Bu bazen her hangi bir mevcut siyasi, sosyal, ekonomik ve dış politik gelişmelerden şikâyetçi olmak şeklinde tezahür edebileceği gibi söz konusu şikâyet bir partinin aleyhine diğer partinin ise lehine olabilir ya da bunlardan ayrı olarak bağımsız bir siyasi tavrın sonucu da olabilir.

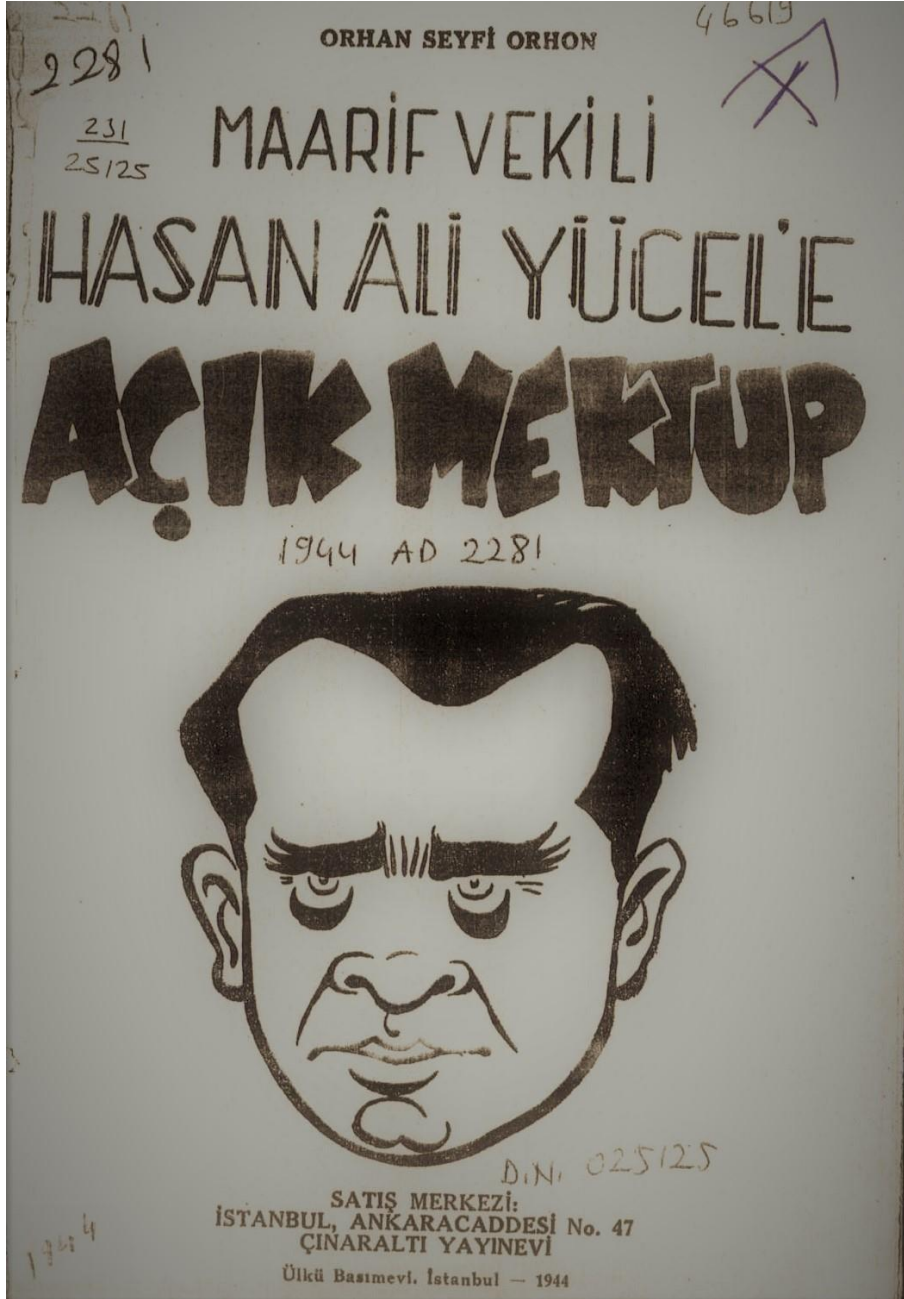
Ayrıca beğenilen bir durumda açık mektupların konusu olabilmektedir. Yine herhangi bir mevcut siyasi, sosyal, ekonomik ve dış politik gelişmeleri takdir etmek ve beğenmek şeklinde metinlerde kendini gösteren hâkim tavır, bir partinin aleyhine diğer partinin ise lehine olabileceği gibi bunlardan ayrı olarak bağımsız bir siyasi tavrın sonucu da olabilir. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, açık mektupların düşünce ve siyasi hayatı okumada, anlamada da, önemli bir vasıta olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- Alkan, M. Ö., (Yayına Hazırlayan) *Prens Sabahattin, Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Amaç, M. F., *Lâiklik İnkılabı'nın XXV. Yıldönümü Hakkında Milletvekillerine Açık Mektup*, Gayret Basımevi, Malatya 1954.
- Arar, İ. (Yayına Hazırlayan), *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- Atsız, H. N., *Makaleler IV*, Baysan Yayınları, İstanbul 1992.
- Aybar, M. A., *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm (Seçmeler 1945-1967)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968.
- Başar, A. H., *Aziz Milli Şef İnönü'ye Açık Dilekçe*, Gün Basımevi, İstanbul 1946.
- Berkes, N., *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- Çufalı, M., *Türk Parlamento Tarihi, VIII. Dönem, 1946-1950, C. III*, TBMM. Vakfı Yayınları, Ankara 2012.
- Danişmend, İ. H., *Tarih Kurumuna Açık Mektup*, İnanç Yayınları, İstanbul 1945.
- Demirağ, N., *C.H.P. Genel Başkanı İ. İnönü'ye Açık Mektup*, İktisadi Yürüş Matbaası, İstanbul 1949.
- Demirağ, N., *C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'ye İkinci Açık Mektup*, Berksoy Matbaası, İstanbul 1950.
- Doğan, H. N., *Sayın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Açık Dilekçe*, Raşit Bütün Matbaası, İstanbul 1947.
- Dülger, B., *Erzurum Yolunda: Anketi Münasebetiyle Malatya Mebusu Nasuhi Baydar'a Açık Mektup*, Matbaai Ebüzziya, İstanbul 1940.
- Ercilasun, A. B., *Atsız Türkcülüğün Mistik Önderi*, Panama Yayınları, Ankara 2018.
- Eroğul, C., *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara 1970.
- Evren, L., *İç Kapitülasyon Mahkemesi: Mareşal Fevzi Çakmak, General Sadık Aldoğan, Celâl Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Adıvar'a Açık Mektup*, Ar Basımevi, Ankara 1948.
- Gediz, R., *Celal Bayar'a Açık Mektup*, Kayabal Matbaası, Basım Yeri ? 1948.
- Günaydın, Y. T., "Mektup Edebiyatı Bibliyografyası", *Hece Dergisi*, Mektup Özel Sayısı, (Sayı 114-115-116), (Haziran Temmuz-Ağustos 2006), ss. 526-637.
- Güvenir, M., *Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirilmesi, 2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul 1991.
- Karagül, Y., *CHP'nin İç Yüzü-Sn. Bay İ. İnönü İle Açık Konuşma*, Akın Matbaası, Ankara 1951.

- Karpat, K., *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967.
- Koçak, C., *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara 1986.
- Kuran, A. B., *Hüseyin Cahit Yalçın Bey'e Açık Mektup*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1957
- Landau, J., *Pantürkizm*, Sarmal Yayınları, İstanbul 1999.
- Löker, E., *Başvekil Sayın Adnan Menderes'e Devletimiz Hukuku Hakkında Mektuplar*, Örnek Matbaası, Ankara 1955.
- Meriç, A. A., *Varlık Vergisinin Satılmış Kahramanı Faik Ökte'ye Açık Mektup*, Raşit Bütün Matbaası, İstanbul 1951.
- Mustafa Fazıl Paşa, *Bir Eser-i Siyasi*, Değirmenciyan Edeb Matbaası, Dersaadet 1326.
- Mustafa Fazıl Paşa, *Paris'ten Bir Mektup*, Artin Asadoryan Matbaası, Dersaadet 1326.
- Ogan, M. R., "Açık Mektup Dışışleri Başkanlığı Yüksek Makamına", *Sebilürreşad*, C. 9, S. 216, (1956), ss. 242-244.
- Omur, S., *Maliye Bakanına Açık Mektup*, Sinan Matbaası, İstanbul 1949.
- Orhon, O. S., *Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'e Açık Mektup*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1944.
- Özdoğan, G. G., *Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük 1931-1946*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2006.
- Öztürk, K., *Türk Parlamento Tarihi*, IX. Dönem 1950-1954, C. VII, TBMM. Vakfi Yayınları, Ankara 1998.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Tunaya, T. Z., *Türkiye'de Siyasal Partiler*, IV. Baskı, C. I, II. Meşrutiyet Dönemi, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Tuncer, A., *Küfrü ve Salibi Boğan Vatan Cephesidir. İsmet Paşa'ya Mektup*, Gutenberg Matbaası, İzmir 1959.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 7, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.
- Ülken, H. Z., *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2014.
- Ünen, N., *İnönü'den Dileğimiz*, Ekiçiğil Matbaası, İstanbul 1952.
- Ünlü, B., *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Yalazkan, K., *Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'e Açık Mektup*, İstanbul Basımevi, İstanbul 1947.
- Yalman, A. E., "Sayın Menderes'e Açık Mektup", *Vatan*, 06.09.1958
- Yalman, A. E., "Sayın Menderes'e 2.ci Açık Mektup", *Vatan*, 15.09.1958.

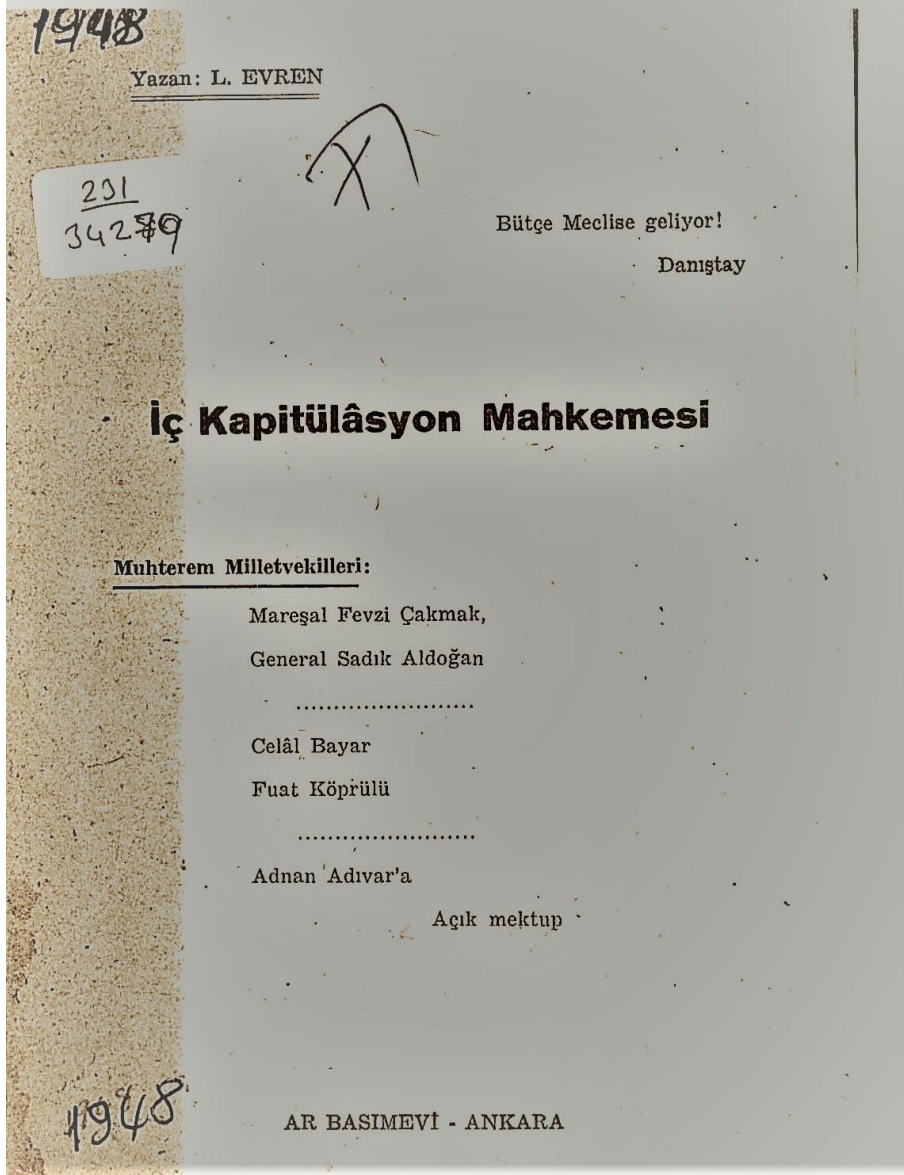
Ek: 1

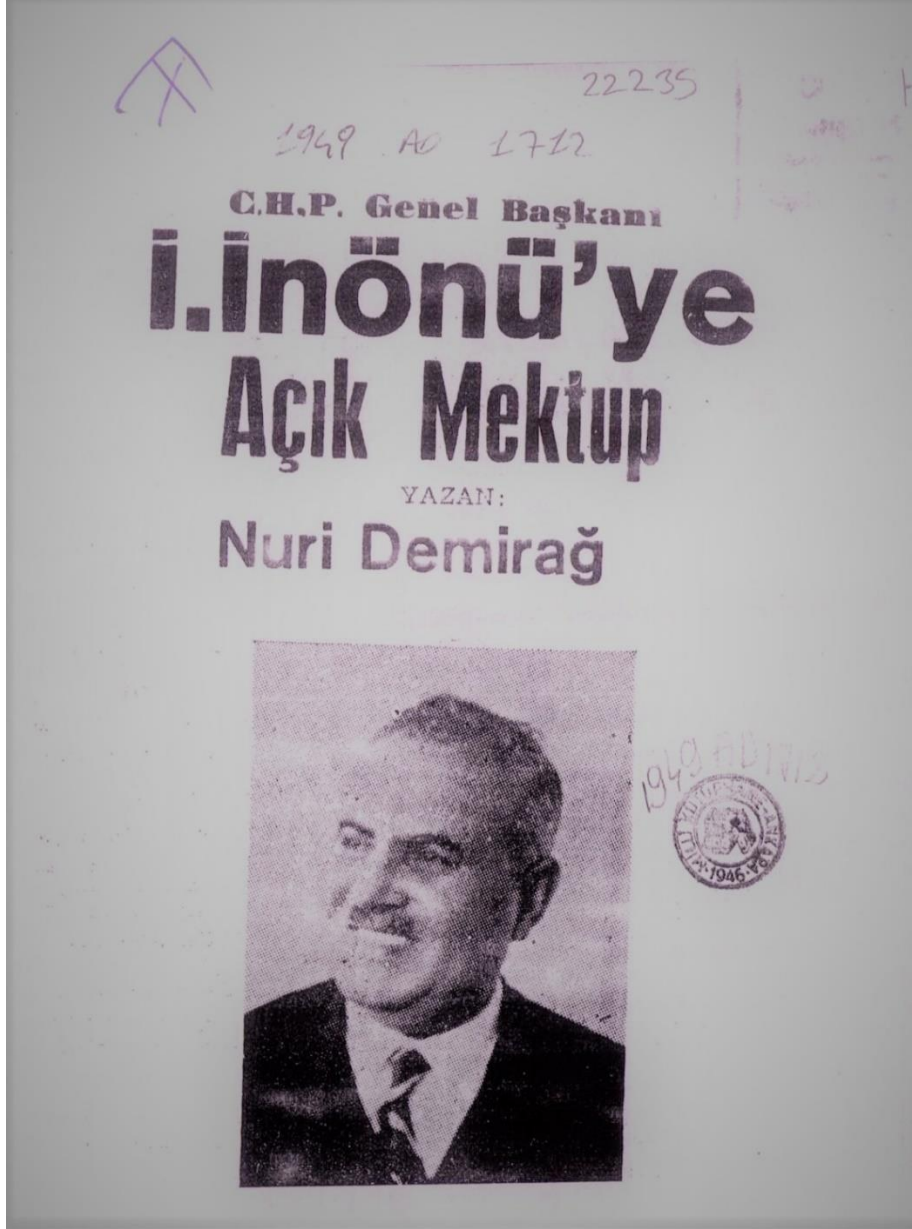
Ek: 2

Ek: 3

Ek: 4

Ek: 5

